

<https://doi.org/10.36719/2706-6185/45/118-122>

Pərvanə Qasımova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

<https://orcid.org/0000-0123-5657-8898>

atilla.emrahli@gmail.com

Folklorşünaslıqda ictimai məzmun məsələləri

Xülasə

Folklor sözü həm dar, həm də geniş mənada başa düşülür. Dar mənada folklor “şifahi xalq yaradıcılığı” və ya bəzən də “şifahi xalq ədəbiyyatı” kimi başa düşülür. Daha çox türk xalqlarının filologiyasında rastlanan “xalq ədəbiyyatı” (halk edebiyatı) əslində xalq yaradıcılığının bədii mətnlərinin yalnız şifahi, sözlü hissəsini əhatə edə bilir. Türkiyədə “folklor” daha çox xalq yaradıcılığının anonim “xalq musiqisi” hissəsinə aid edilərək, o sahəni bildirən termin kimi işlədilməkdədir. Rus filologiyasında “folklor” “narodnoe ustnoe poetičeskoe tvorčestvo” (şifahi xalq poetik yaradıcılığı) və ya “narodnoe poetičeskoe tvorčestvo” (poetik xalq yaradıcılığı) kimi elmi ədəbiyyatlarda öz əksini tapır. Azərbaycan filologiyasının qaynağı türk və rus filologiyaları ilə sıx təmasda olduğundan “folklor” termininin elmi dövriyyəyə daxil edilməsi və formalaşması da qeyd olunan qaynaqlarla bağlı olaraq müəyyən olmuşdur. Çünki “Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı” adı bu gerçəkliyi özündə əks etdirir. Məqalədə şifahi xalq ədəbiyyatı nəzəri kontekstdə təhlilə cəlb edilir.

Açar sözlər: *şifahi xalq ədəbiyyatı, təhlil, nəzəriyyə, forma, janr*

Parvane Gasimova

Azerbaijan State Pedagogical University

<https://orcid.org/0000-0123-5657-8898>

atilla.emrahli@gmail.com

Issues of Social Content in Folklore Studies

Abstract

The word folklore is understood in both a narrow and a broad sense. In a narrow sense, folklore is understood as “oral folk creativity” or sometimes “oral folk literature”. “Folk literature” (halk edebiyatı), which is more often found in the philology of Turkic peoples, can actually cover only the oral, spoken part of the artistic texts of folk creativity. In Turkey, “folklore” is more often attributed to the anonymous “folk music” part of folk creativity and is used as a term denoting that field. In Russian philology, “folklore” is reflected in scientific literature such as “narodnoe ustnoe poetičeskoe tvorčestvo” (oral folk poetic creativity) or “narodnoe poetičeskoe tvorčestvo” (poetic folk creativity). Since the source of Azerbaijani philology is in close contact with Turkish and Russian philologies, the introduction and formation of the term “folklore” into the scientific circulation was also determined in connection with the mentioned sources. Because the name “Azerbaijani oral folk literature” reflects this reality. The article analyzes oral folk literature in a theoretical context.

Keywords: *oral folk literature, analysis, theory, form, genre*

Giriş

Qrim qardaşlarının “almanlıqla” və “almanı alman edən xüsusiyyətlər”ə olan maraqları, özlərindən əvvəl başlamış olan maddi mədəniyyət ünsürlərini toplayan və alman əntiqlərini toplama adəti ilə birləşərək bir tərkib halına gəlir. Qrimlər 1812-ci ildə tanınmış “Ev və pəri nağılları” adlı nağıl kitabını nəşr etdirirlər. Bu iş müvafiq sahə üçün bir standart olma xüsusiyyətini özündə əks etdirir. Bu dövrdən etibarən onların davamçıları ilə birlikdə oxşar işlər görülmüş və görülən işlərdə toplanmış

materialların paralellərinin göstərilməsi, onlara qeydlər və izahlar verilməklə nəşr olunması metodu inkişaf etməyə başlamışdır.

Tədqiqat

Bu metodu götürərək daha da genişləndirən Skandinavyalıların, xüsusilə, Finlandiyalı folklorşünasların işlərinin nəticəsində “Tarixi və coğrafi Fin metodu” olaraq məlum olan metod meydana gəlir. Almaniyada Qrim qardaşları ilə birlikdə mətn toplayan və nəşr etdirən folklorçular gördükləri işi “volkskunde” (xalq ədəbiyyatı) olaraq adlandırırdılar. 1890-cı ildə “Verein für Volkskunde” adlı xalq ədəbiyyatı materialları və qiymətləndirmə işlərini görən və qısa zamanda Almaniyanın hər yerinə yayılan dərnək qurulur. Bu cür sistemli araşdırmaların nəticəsi olaraq bu gün dünyadakı ən böyük folklor arxivi-Almanların “Deutsches Volkslied Archiv at freiburg Breusgaus” adlı xalq mədəniyyəti arxividir.

Bu gün Almaniyada akademik, bürokratik, siyasi həyatda və universitetlərdə xalqa, xalq yaradıcılığına, folklorla verilən yer hələ indiyədək dünyanın heç bir ölkəsində verilməmişdir. Almanlar folkloru xalqın keçmişi, ruhu, topla olaraq, yəni xalq bilikləri kimi qəbul etməkdədirlər. Alman universitetlərində sosiologiya, psixologiya və siyasi elmləri folklorun bir növü və ya qolu olaraq qəbul edirlər və təhsil buna görə qurulur. Qısaca desək, Almaniyada bu gün folklor təhsil və tədrisin, siyasi elmlərin və beynəlxalq əlaqələr bölmələrinin siyasi və mədəni siyasətin qaynağı və təməli olaraq qəbul edilməkdədir (Nəbiyev, 2002, s. 67).

Malinovskinin 1926-cı ildə nəşr etdirdiyi “İbtidai psixologiyada mif” (Myth in Primitive Psychology) adlı əsərində (1926; 1954) “məzmun” (context) və “icra” (performance) məfhumları başda olmaqla verdiyi tərifin tətbiqi və bunların funksional əhəmiyyətlərini ortaya qoyan həllərə görə 1970-ci illərdə ortaya çıxan “Performans nəzəriyyə”nin istifadə etdiyi bəzi nəzəri əsasların qurucularından biri və ya V. Bakomun təsiri ilə aşağıda üzərində duracağımız və R. M. Dorsonun ifadəsi ilə “Gənc türklər” (Young Turks) qrupu Amerika Folklorşünaslarının da öndə gələnlərindəndir.

Malinovskiyə görə mədəniyyət “açıqca alətlərin və istehlakın müxtəlif ictimai qruplaşmalar üçün həyata keçirilən qanuni sənətlərdən, insana aid düşüncə və bacarıqlardan, inanc və ənənələrdən ibarət olan bir külliyyətdir.” Biz ibtidai mədəniyyəti belə araşdırsaq orada qismən maddi, qismən insana aid, qismən də mənəvi ehtiyatlarla qarşılaşacağıq. Elə bu ehtiyatlar insanın üzleşdiyi konkret və şəxsi problemlərinin öhdəsindən gələ bilər. Bu problemlər insanın təbii ehtiyaclarından və mühitindən qaynaqlanır.

Folklor termini öz vətəni İngiltərədə və ingilis dilli ölkə olan Amerika Birləşmiş Ştatlarında olduqca geniş mənada işlədilməkdədir. Terminin əhatə dairəsinə xalq sənətinin bütün növləri-poeziya, musiqi, rəqslər, oyunlar, təsviri sənət, inamlar, adətlər və s. daxildir.

Folklorun əsas səciyyəsi müəyyənləşdirilərkən mədəniyyətin tipi olmaq etibarilə şifahilik əsas götürülmüşdür.

XX əsrin əvvəllərində (1920-1930-cu illər) Azərbaycan xalq yaradıcılığı nümunələri üzərində aparılan araşdırmalarda da bu mədəniyyətin əsasını təşkil edən fəaliyyət sahəsinin terminologiyasının müəyyənləşdirilməsinə təşəbbüslər göstərilmişdir. Bu, xüsusilə, xalq yaradıcılığının öyrənilməsində geniş fəaliyyəti olan folklorçu alim Hənəfi Zeynallının araşdırmalarında müşahidə olunur. “Xalq yaradıcılığı”nın terminoloji əsaslarını, anlayışların semantik əhatəsini və terminlərin təyinatını müəyyənləşdirmək üçün ayrıca araşdırmalar aparmış və bu problemə məqalə həsr etmişdir. Məqalədən aydın olur ki, alim “folklor” üçün uyğun terminləri bir araya gətirmiş və onları təhlil etmişdir. Bunların içərisində “ağız ədəbiyyatı”, “el ədəbiyyatı”, “xalq ədəbiyyatı”, “xəlqiyyət” kimi terminlər nəzərdən keçirilmiş, “ağız ədəbiyyatı” (şifahi ədəbiyyat) ilə “kağız ədəbiyyatı”nın (yazılı ədəbiyyat) arasında olan köklü fərqlər elmi əsaslarla izah edilmişdir (Xəlil, 2006, s. 78).

Azərbaycanda Sovet dönməndə hazırlanan folklor dərslərlərində də əsrin əvvəllərindəki ənənə davam etdirilmiş, xalq yaradıcılığı mənasında “Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı”, (V.Vəliyev və P.Əfəndiyev) və “Azərbaycan folkloru” (V.Vəliyev) terminlərindən istifadə olunmuşdur. Müstəqillik dönməndə hazırlanan dərslərlərdə isə “Azərbaycan xalq ədəbiyyatı” (A.Nəbiyev) adı seçilmişdir.

Azərbaycan xalq yaradıcılığı olduqca geniş əhatə dairəsinə malikdir. Bunun içərisində zəngin milli mədəni miras vardır. Bu mədəni irs maddi (cızma, oyma, döymə, çəkmə, hörmə, tikmə, toxuma,

yemək, geyim və s.) və qeyri-maddi (rituallar, oyunlar, rəqslər, musiqi, mərasim, şeir, sənət və s.) olmaqla iki yerə ayrılır. Milli mədəni irs nümunələrinə, əsasən, anonim, müəllifi məlum olmayan xalq yaradıcılıq nümunələri daxildir. Burada peşəkar folklor söyləyiciləri (məsələn, Avropada turbaturlar, slavyan kobzarı, Azərbaycan aşığı və s.) istisna təşkil edir. Yəni, sənətçi məlum olduğu halda yaradıcılıq fəaliyyəti folklor hadisəsi sayılır. Çünki onun yaradıcılığı ənənəvidir və xalq yaradıcılığının modelləri üzərində qurulmuşdur, təkrarlanan, xalq yaradıcılığını yayan və yaşadan folklor hadisəsidir.

Ənənəvi xalq yaradıcılığı nümunələri qeyri-maddi mədəni irsin əsas hissəsini təşkil etməkdədir. Şifahi xalq yaradıcılığı da bu sahəyə aiddir. Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığı özündə şifahi yaradıcılığın rəngarəng janrlarını birləşdirir. Buraya mərasim folkloru, oyun folkloru, alqışlar, andlar, qarğışlar, sınımalar, ovsunlar, laylalar, sayacı sözlər, holavarlar, bayatılar, ağıllar, atalar sözləri, tapmacalar, əsatirlər, əfsanələr, rəvayətlər, lətifələr, qaravəllilər, nağıllar, dastanlar, xalq tamaşaları, aşığı yaradıcılığı və s. daxildir.

Folklor qədim mədəniyyət mənasında da başa düşülür. İnsanın mədəni fəaliyyəti geniş, çoxsahəli və rəngarəngdir. Bəşəriyyətin ən ibtidai dövrlərindən başlayaraq insan fəaliyyətinin müxtəlif mədəni təmayülləri mövcud olub. İbtidai cəmiyyətlərdə insanların həyatı təbiətlə, onun ayrı-ayrı təzahürləri ilə sıx şəkildə bağlı olub. Təbiətlə iç-içə yaşayan insan öz təbii, ilkin mədəniyyətini təbiətdən götürüb. Təqlid yolu ilə ona təsir etməyə çalışıb, təbiətin ritmlərini öz həyat ritmlərində təkrarlayıb. Təbiətin və onun bir hissəsi olan insanın genetik kodlarını, həyat və davranış formullarını müəyyənləşdirən ilahi başlanğıc həm təbii həyat ritmlərinin, həm ondan yaranan mədəniyyətin əsasını təşkil edir.

Təbiətdə olduğu kimi, insan həyatının da ritmik strukturları, ilahi tamlığı tamamlayan harmoniyanın Tanrı tərəfindən kodlaşdırılmış, proqramlaşdırılmış mümkün fəaliyyət sferası mövcuddur. İnsanın mədəni fəaliyyətinə universal yanaşmada ibtidai mədəniyyətin daha çox təbii olduğu və öz təbii estetikası ilə seçildiyi həqiqəti ilə qarşılaşırıq. Təbii mədəniyyət insanın təbii həyatıdır, onun dünya ilə münasibətləri və davranışlarıdır. İnsan doğulur, böyüyür, yaşa dolur, qocalır və ölür. İnsan bütün ömrü boyu kiçik və böyük detalları ilə eyni və ya oxşar situasiyalardan keçir. İnsan qida əldə edir, yeyir, içir-sevinir; ac qalır, ağrıyır, xəstələnir- kədərlənir. İnsan təbiət hadisələrinə heç zaman laqeyd qalmır; xoş hava, xoş ovqat doğurur; gündüz sevinc götürür, gecə kədər. Əski dövrlərə getdikcə insanın həyatında təbiətin rolu çoxalır. İnsan psixologiyasının bir çox strukturları da təbiətə, onun təzahürlərinə qorxu, vahimə, heyrət, təəccüb, sevinc hissələrindən yaranıb. Əski görüşlərin, əski inancların, əski davranışların əsası ordan başlanır. Ora Tanrının yaratdığı təbiətin və təbii mədəniyyətin özüdür (Akalin, 2005).

İbtidai insanın düşüncəsi də ibtidai düşüncədir. Bu düşüncə dual sistemli mexanizmi ilə xarakterizə olunur. Sistemin binar strukturu kaos-kosmos modelində gerçəkləşir. Düşüncənin bu tipi dünyanı kaos-kosmos qarşıdurmasında dərk edir. Dünya bütün strukturları ilə ikiyə bölünür; təsəvvürdə və təsəvvürün yardımı ilə yaranan elementlər bu qütblər ətrafında qruplaşır. Bu düşüncə başlanğıca aid olan hər şeyi müqəddəs sayır. İnsan da, məkan da, zaman da başlanğıcda sakral (müqəddəs) olur və qapalı şəkildə təkrarlanır. Düşüncə qapalı sistemdən çıxdıqda dolanan təkrar hərəkət yayvari şəkil alır və hər dəfə bir boy böyüyür, irəliyə doğru can atır və getdikcə öz sakral başlanğıcından uzaqlaşır və daha çox profan (adi) xarakter daşıyır (Boratav, 1973, s. 59).

İbtidai mədəniyyətin əsasında kaos-kosmos düşüncəsi və sakral-profan münasibəti durur. Düşüncənin və davranışın struktur əsası budur. Düşüncənin mifdən, hərəkətin, münasibətin arxaik ritualdan ayrılması, kosmoloji çağın bitməsi ilə ibtidai mədəniyyətdən onun strukturlarının transformasiya olunduğu və çeşidli paradımlar doğurduğu süni, mütəşəkkil mədəniyyətə keçid başlanır.

İbtidai mədəniyyət proqram potensialına görə sonrakı təzahür imkanlarının məcmusunu özündə ehtiva edir. Yəni o özünün ən sadə, bəsit və ibtidai formasında belə kifayət qədər yüksək və özündən sonrakı inkişafın bütün potensialını nüvəsində yerləşdirən, açıldıqca açılan, genişləndikcə genişlənən və heç zaman özünün ilkin başlanğıcındakı kod, məlumat və sxem səviyyələrindən heç olmazsa biri ilə genetik struktur əlaqəsini itirməyən, davamlı, fasiləsiz və mürəkkəb sistemdir (Xəlilli, 2002).

Folklor söz sənətidir. Terminin izahından və bura daxil olan janrların xarakterindən də göründüyü kimi şifahi xalq yaradıcılığı və ya folklor söz sənətidir. Bütün janrlarda söz əsas ifadə rolunu yerinə yetirir. Bəzi janrlarda (əmək nəğmələri, xalq mahnıları və s.) isə buraya musiqi xarakterli ifadə

vasitələri də daxil olur. Məlumdur ki, ədəbiyyat da söz sənətidir. Təbii ki, o zaman folklorun bədii ədəbiyyatdan fərqi izah etmək zərurəti yaranır. Folklor ədəbiyyatdan öz sosial təbiəti, həyatı məzmunu, ideya mahiyyəti və bədii özünəməxsusluğu ilə fərqlənir (Çobanoğlu, 2009, s. 78).

Folklorun sosial təbiəti ilk növbədə ifadə etdiyi xalqı mənə ilə müəyyənləşir. Çünki xalq sözü həm “şifahi xalq yaradıcılığı”nda, həm də “folklor” da (folk-xalq) işlənməkdədir. Xalq anlayışı bu yaradıcılıq formasının sosial mahiyyətini və xüsusi sosial təbiətini diqqət mərkəzinə gətirir. Folklor xalq tərəfindən və xalq üçün yaradılan yaradıcılıqdır.

Folklorşünaslıqda folklor ilə ictimai məzmun arasındakı əlaqələrin üç tipini ayırırlar: sahibiyət, təmsil etmə, yaratma və ya yenidən yaratma. Sadəcə, "folklor" termininin tam bir şərh, ilk əlaqə tipini qurur. Buna görə, folklor "insanların öyrənməsi", "insanların müdrikliyi, insanlara aid məlumat" və ya daha doğru olaraq "elm, geniş məlumat və ya bir xalqın öyrənməsi"dir. Folkloru müştərək bir qrupun hamısı tərəfindən paylaşılan bir elm olaraq gören bu baxış, praktikada və nəzəriyyədə, xalqın sahibliyinin fərqli dərəcələrinə tətbiq olunur (Gökdemir, 2003).

Birincisi, folklor bir cəmiyyətdəki məlumatın hamısı ola bilər. Cəmiyyət üzvlərindən heç biri, o cəmiyyət dəyərlərinin hamısına tam şəkildə malik olmadığı üçün bu mənada folklor çoxları tərəfindən toplanmış, "insanların ənənəvi inancları və adətlərinin hamısının bütövü", kollektiv məlumat üzərində qurulmuş və mücərrəd olmaq məcburiyyətindədir.

İkincisi və əksi, folklor yalnız qrup üzvlərinin hər biri tərəfindən paylaşılan məlumat olaraq göz önünə alınmışdır. Bu tərif hər hansı bir xüsusi məlumatı kənarlaşdırır və ona yalnız bir cəmiyyətdəki seçilmiş mütəxəssislər yiyələnə bilərlər. Çünki bu tərif folkloru sadəcə "məşhur məlumat" şəklində məhdudlaşdırır. Bu vəziyyətdə folklor cəmiyyətin gerçək ortaq malıdır.

Üçüncüsü, Freyzerin tərif etdiyi kimi, bu gerçək ortaq bilik bütün imtiyazlarla cəmiyyətin bütün üzvlərinin iştirak etdiyi folklor tədbirləri, rituallar və mərasimlər daxil olmaqla "xalq kütlələrinin ortaq hərəkətlərində" bütün imtiyazları ilə ifadə edilə bilər (Dorson, 1988).

Son olaraq, folklor cəmiyyətdəki hər bir şəxsin öz evinin və ailəsinin bağlı olduğu ənənə və adətlər sayəsində ona itaət etmələridir. Bu son şərh hər nə qədər nəzəri olaraq mümkünsə də, folklorun mühitini bu qədər dar olaraq təyin edən heç bir tərif mövcud deyil.

Folklor və onun ictimai məzmunu arasında meydana gələn əlaqələrdəki ikinci dəstənin quruluşu, İngilis Təkamül nəzəriyyəsi və Fransız ictimai antropologiyası üzərinə qurulmuşdur. Buna görə, folklor xüsusi bir ortaq tərz və eyni vaxtda formalaşan düşüncəni Andre Varacnak tərifindən qeyd edildiyi kimi: "Folklor, nəzəriyyəsiz kollektiv praktikalar, doktrinasız kollektiv inanışların hamısını təmsil edir." Bu vəziyyətdə, gerçək ənənələr, rituallar və digər adətlər onların əsasını təşkil edən düşüncə tərzinin nümayəndələridir (Newbery, 1994).

Folklorun sosial təbiətini aydın təsəvvür etmək üçün onun tarixi-mədəni aspektini də diqqətdə saxlamaq lazımdır. Çünki folklor zamanla sıx bağlıdır. İbtidai cəmiyyət dövründə folklor qəbilə və tayfa yaradıcılığını ifadə edir. İlk kollektivlik və sosiallıq öz başlanğıcını buradan başlayır. Folklorun sonrakı inkişafı tarixində də müxtəlif dövrlərin sosial qruplarının yaradıcılığı bu prosesə daxil olur və onu tarixi və sosial-mədəni elementlərlə zənginləşdirir (Abbaslı, 2004, s. 58).

Tayfa mədəniyyəti dövrünün yaradıcılığı folklorlarda öz izlərini bu və ya başqa şəkildə saxlamaqdadır. "Soylama" qəbilə (soy) dövrünün, "boylama" (boy) tayfa dövrünün yaradıcılıq nümunəsi kimi orta çağ ozan ifasına və yazı ənəsinə daxil olmuş və "Dədə Qorqud kitabı"nda yazıya alınmışdır. Ata sözləri, bay ayıtları (bayatılar) da türk mədəniyyətində "Ata"nın və "Bay"ın daşdığı sosial funksiyaları bir şəkildə ifadə etməkdədir. Əski türk cəmiyyəti Atası (cəmiyyətin mənəvi rəhbəri), Bayı (cəmiyyətin ruhani rəhbəri), Ozanı (söyləyicisi), Xanı (siyasi rəhbəri), Eli (xalqı, sosial təşkilatı və dövləti) olan səciyyəvi və ya özünəməxsus bir cəmiyyətdir. Bu cəmiyyətin şifahi yaradıcılığı türk xalqları folklorunun əsaslarını formalaşdırır. Azərbaycan folklorunun əsasında da bu gerçəklik dayanmaqdadır. Azərbaycan folklorunun sosial təbiəti ən qədim zamanlardan başlayaraq onun yaradılmasında iştirak edən istedadlı insanların, müxtəlif sosial qruplara aid olan zümrələrin yaradıcılıq fəaliyyətləri ilə müəyyənləşir. Azərbaycan folklorunun janrları Azərbaycan xalqının tarixi, iqtisadi, mədəni və mənəvi gerçəkliyini əks etdirməkdədir. Səyaçı sözləri, holavarlar və s. azərbaycanlıların təsərrüfat həyatını, laylalar ailə-məişət reallığını, atalar sözləri atanın sosial statusunu, bay ayıtları (bayatılar) mənəvi münasibətləri və s. ifadə etməkdədir. Azərbaycan folklorunun sosial təbiətinin

müəyyənləşməsində daha çox atalar, bəylər, analar, uşaqlar və aşıqlar iştirak edirlər. Folklor janrlarının hər birində xalq həyatının bir gerçəkliyi, doğumu, inancı, oyunu-əyləncəsi, adət-ənənəsi, toy-düyünü, xeyir-şəri, yası və s. vardır (Unstead, 1975).

Tompsona görə “ənənə fikri folklor termininin içinə daxil edilməli olan hər şey üçün ölçü daşındır”. Bu anlayışa görə, ənənədə hər hansı bir yenilik ola bilməz, əgər olsa, o yenilik hələ “insanların ağzında heç olmasa bir neçə nəsil yasamaq məcburiyyətindədir”. Folklorun bu anlayışına, Tompsonun orijinal tərifində yer verilmiş və indiyə qədər folklorşünaslar tərəfindən davam etdirilmişdir. Folklorun dəyişkənliyi xalq yaradıcılığını səciyyə-ləndirən xüsusiyyətlərdən biridir.

Nəticə

Filologiyada, xüsusilə də, linqvistikada bu tipli dəyişkənliyə relevantlıq deyilir. Folklorşünaslıqda isə bu dəyişkənlik variantlılıq kimi səciyyələndirilə bilər. Ənənəvilik folklorun fasiləsizliyi və söyləmənin sabitliyi kimi anlaşılırsa, dəyişkənlik buna əks olan bir proses kimi dəyərləndirilə bilər. Amma, dəyişkənlik və sabitlik, ya da onları modelləşdirən mədəniyyət qanunauyğuluqları vahid bir sistem təşkil etməkdədir. Fasiləsiz davam edən ənənəvilik, fasiləsiz davam edən dəyişkənliklə ayrılmaz şəkildə fəaliyyət göstərir. Dəyişkənlik müxtəlif səviyyəli variantlar törədə bilər. Ənənəvilik də mühitdən, məkandan, zamandan və şəraitdən asılı olaraq müəyyən dəyişikliklərlə qarşılaşa bilər. Bu zaman mövcud ənənəni bilən peşəkar söyləyici tipləri dəyişkənliyin ciddi dərəcəyə qədər getməsinə mane olur, onu öz ənənəvi məcrasına qaytarırlar. İstər müxtəlif dərəcəli relevantlıqda, istərsə də qeyri-mütəşəkkil mühafizə olunmuş ənənəvilikdə sabit olan invariant struktur saxlanılır. Variantlaşma prosesində isə mövcud motivlər və söyləyici yaddaşının həcmi və improvizasiya imkanları ciddi rol oynayır. Amma bütün hallarda ənənəvi mətnin kod, məlumat və sxem səviyyələrindən biri saxlanılır və ənənə ilə əlaqəsini əldən vermir.

Ədəbiyyat

1. Abbashı, İ. (2004). Folklorşünaslıq. *Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi*. 6 cildə. I cild. Bakı: “Elm”, 686-706.
2. Boratav, P. N. (1973). *Türk mərəsiyələrinin funksiyaları, mövzuları və formaları, Sinan İlli*. İstanbul. 240-243.
3. Çobanoğlu, O. (2009). *Folklor nəzəriyyələri və tədqiqat üsulları tarixinə giriş*. Ankara, 290.
4. Əfəndiyev, P. (1992). *Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı (dərslik)*. Bakı, 340.
5. Xəlil, A. (2006). *Əski türk savlarının semiotikası*. Bakı: Səda, 310.
6. Nəbiyev, A. (2002). *Azərbaycan xalq ədəbiyyatı (dərslik)*. I hissə. Bakı: “Turan”, 279.
7. Akalın, S. (2005). *Alkışlar qarğışlar*. Ankara: “Çapar yayım evi”, 290.
8. Gökdemir, G. (2003). *Türk mifolojisində*. İstanbul: “Yemin-Ant Müəssisəsi”, 340.
9. Dorson, M. R. (1988). *American Foklore*. Chicago: “The University of Chicago Press”, 198.
10. Xəlilli, Ş. (2002). *Azərbaycan – ingilis ədəbi əlaqələri. Folklor materialları əsasında*. Bakı: “Azərbaycan Milli Ensiklopediyası” Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, 216.
11. Newbery, J. (1994). *The Oxford Companion to English Literature*. Fifth Edition. Edited by Margaret Drabble. Printed in Great Britain: Oxford University Press, 692.
12. Unstead, R. J. (1975). *Looking at History Book Three*. Tudors and Stuarts. London: Adam and Charles Black, 96.

Daxil oldu: 04.11.2024

Qəbul edildi: 16.02.2025